

Фойда солиғининг миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигига таъсирини таҳлили

Абдуллаев Дилмурод Алияр ўғли
ТДИУ мустақил изланувчиси
E-mail: dilmurod_a@list.ru

Аннотация. Мазкур мақолада фойда солиғининг миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигига таъсири тадқиқ қилинган. Шунингдек, фойда солиғи бўйича амалга оширилган ислохотлар ва уларнинг рақобатбардошликка таъсири таҳлил қилинган. Фойда солиғини такомиллаштириш бўйича хулоса ва таклифлар шакллантирилган.

Калит сўзлар: миллий иқтисодиёт, фойда, рақобатбардошлик, солиқ, солиқ тизими, фойда солиғи, фойда солиғи ставкалари.

Аннотаци.: В данной статье рассматривается влияние налога на прибыль на конкурентоспособность национальной экономики. Он также анализирует ежемесячные налоговые реформы и их влияние на конкурентоспособность. Сформулированы выводы и предложения по улучшению налога на прибыль.

Ключевые слова: национальная экономика, прибыль, конкурентоспособность, налог, налоговая система, налог на прибыль, ставки налога на прибыль.

Кириш

Глобаллашув жараёни давлатлар ўртасида савдо алоқаларининг ривожланиши ҳамда жаҳон иқтисодиётида корхоналар ўртасида рақобат муҳитини шакллантирди. Бу эса ҳар бир мамлакат иқтисодиёти жаҳон иқтисодиётида бўлаётган ўзгаришларга боғлиқ ҳолда ривожланишини талаб этади. Ўзбекистон Республикаси иқтисодиёти ҳам жаҳон иқтисодий тизимига жадал суръатлар билан интеграциялашиб бормоқда.

Бугунги кунда дунё бозорида рақобат тобора кучайиб бораётганлиги сабабли иқтисодиётимизнинг барқарор ўсишини таъминлаш ва унинг рақобатбардошлигини ошириш давлатимизнинг олдида турган устувор вазифалардан биридир.

Мамлакатимиз раҳбари томонидан барқарор иқтисодий ўсишнинг энг муҳим гарови бўлган рақобатдош маҳсулотлар ишлаб чиқариш, улар учун янги халқаро бозорлар топиш ва экспортни кўпайтириш 2020 йил ва кейинги йилларда иқтисодиёт соҳасида амалга оширилиши лозим бўлган вазифалардан бири сифатида белгилаб берилди.

Фойда солиғи миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини таъминлашнинг асосий омилларидан бири ҳисобланади. Чунки фойда солиғи маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни рақбатлантириш, экспортни кўпайтириш ҳамда хорижий инвестицияларни жалб қилишнинг асосий инструменти ҳисобланади. Шу сабабли, ҳозирги вақтда миллий иқтисодиётимизнинг рақобатбардошлигини оширишда фойда солиғини такомиллаштириш муҳим аҳамият касб этади.

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили

Америкалик тақиқотчи Knoll, M. (2006) фикрига кўра солиқлар кўп йўналишлар бўйича рақобатбардошликка таъсир қилади. Деярли барча солиқлар рақобатбардошликка таъсир қилади. Шунингдек, солиқлар рақобатга камида 2 та йўналиш бўйича таъсир қилади. Биринчидан, улар ишлаб чиқариладиган товар ва

хизматларнинг таркиби ва умумий миқдорининг ўзгаришига сабаб бўла олади. Иккинчидан, улар турли хил товар ва хизматларни ишлаб чиқарувчиларни ўзгартира олади. Солиқларнинг рақобатбардошликка таъсирининг янги пул ва инвестор моделларини таклиф этади.

Канадалик олим Pinto, O. (2016) таъкидлашча солиқ омиллари халқаро рақобатбардошликни баҳолашда муҳим аҳамиятга эга бўлиб, мамлакатнинг солиқ тизими унинг рақобатдошлигининг асосий белгиси ҳисобланади. Фойда солиғи корхоналарнинг харажатларига ва пул оқимларига таъсир қилади. Шунингдек, муаллиф томонидан халқаро рақобатбардошликка таъсир қилувчи 5 та солиқ омилларини қайд этади. Булар қуйидагилар:

1. Фойда солиғи ставкалари;
2. Бошқа солиқлар ва йиғимлар
3. Инвестицияга чегирмалар;
4. Солиқ тизимининг мураккаблиги;
5. Тўғридан тўғри хорижий инвестициялар.

Қатарлик иқтисодчи олим Abdellatif, M. (2005) хулосасига солиқ рақобатбардошлиги бутун мамлакат рақобатбардошлигининг муҳим қисмидир. Солиқ рақобатбардошлиги ривожланаётган мамлакатларда солиқ сиёсатидаги сўнгги ўзгаришларни акс эттиради. Солиқ ставкасининг пасайтирилиши ва солиқ имтиёзларининг бутунлай бекор қилиниши маълум даражада самарали солиқ тизимини яратиши мумкин. Бироқ, у бир қатор тадбиркорлик фаолиятининг ўзига хос хусусиятларини ва ташқи таъсирлар билан боғлиқ ижобий томонларини ҳисобга олмайди.

Словакиялик профессор László, N. (2017) таъкидлашча солиқ солиш инвестиция ва инновация жараёнларига таъсири орқали корхоналарнинг рақобатбардошлигига билвосита таъсир қилади. Инвестицияларни қўллаб-қувватлайдиган солиқ тизимини яратиш учун инвестиция қарорларини бузадиган фойда солиғининг таъсирини камайитириш лозим.

Америкалик тақиқотчи Knoll, M. (2010) томонидан юқори фойда солиғи ставкалари мамлакатнинг халқаро рақобатбардошлигини пасайтиришини аниқланган. Фойда солиғи маҳаллий корхоналарнинг хорижий корхоналарга нисбатан инвестицияларини чекласа ҳамда чет эл инвестицияларини тақиқласа мамлакатнинг рақобатбардошлигини пасайтиради.

Тадқиқот методологияси

Тадқиқотни амалга оширишда илмий мушоҳада, статистик кузатиш, статистик графиклардан, қиёсий таҳлил, маълумотларни гуруҳлаш, абстракт-мантикий фикрлаш, индукция ва дедукция усулларидан фойдаланилди. Ушбу тадқиқот усуллари иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш учун фойда солиғини такомиллаштириш бўйича хулоса ва таклифларни шакллантиришга хизмат қилади.

Таҳлил ва натижалар

Кейинги йилларда мамлакатимизда рақобатбардош ишлаб чиқаришни рағбатлантириш, эркин рақобат муҳитини қўллаб-қувватлаш ва барча тадбиркорлик субъектлари учун тенг имконият яратишга қаратилган солиқ тизимини жорий қилишга қаратилган кенг кўламли чора-тадбирлар амалга оширилди. Бу борада, корхоналар фойдасини солиққа тортиш борасида амалга оширилган ислохотларни

алоҳида қайд этиш лозим. Бунда фойдадан олинадиган солиқ юкини камайтириш, қўшимча солиқ турларини қисқартириш, фойда солиғини ҳисоблаб чиқаришни соддалаштириш ва солиқ ставкаларини оптималлаштиришга эътибор берилди. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 18 июлда қабул қилинган ПФ-5116-сонли Фармонида асосан 2018 йилдан корхоналарнинг соф фойдасидан 8 фоиз миқдорида ундириладиган ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи фойда солиғи билан унификация қилинди. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 29 июнда қабул қилинган ПФ-5468-сонли Фармони билан мамлакатимиз солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепцияси қабул қилинди. Мазкур концепцияга мувофиқ, 2019 йилдан фойда солиғи ставкасини 14 фоиздан 12 фоизга, тижорат банклари учун – 22 фоиздан 20 фоизга пасайтирилди, шунингдек, мобиль алоқа хизмати кўрсатаётган юридик шахслар учун рентабеллик даражасидан келиб чиқиб фойда солиғи ҳисоблаш тартиби, цемент (клинкер) ва полиэтилен гранулалар ишлаб чиқарувчи корхоналар учун қўшимча фойда солиғи бекор қилинган ҳолда фойда солиғи ставкаси 20 фоизга оширилди.

1-расм. 2015-2019 йилларда фойда солиғи ставкаларининг динамикаси.
Манба: Муаллиф томонидан тайёрланди.

Юқоридаги расм маълумотлари асосида фойда солиғи ставкалари динамикасини таҳлил қиладиган бўлсак, фойда солиғининг асосий ставкаси 2015 йилда 7,5 фоизни ташкил қилган бўлса, 2018 йилда 14 фоизга ошган. 2019 йилда 12 фоизни ташкил этган ҳолда 2018 йилга нисбатан 2 фоизга пасайган. Шунингдек, банклар учун фойда солиғи ставкаси 2015 йилда 15 фоизни ташкил қилган бўлса, 2018 йилда 22 фоизга ошган. Фойда солиғининг асосий ҳамда банклар учун ставкасининг 2015 йилда 2018 йилга ошишига сабаб корхоналарнинг соф фойдасидан 8 фоиз миқдорида ундириладиган ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғининг фойда солиғи билан унификация қилиниши

ҳисобланади. Ушбу даврда фойда солиғи ставкаси ошган бўлсада, корхона фойдасидан олинadиган солиқ миқдори камайган.

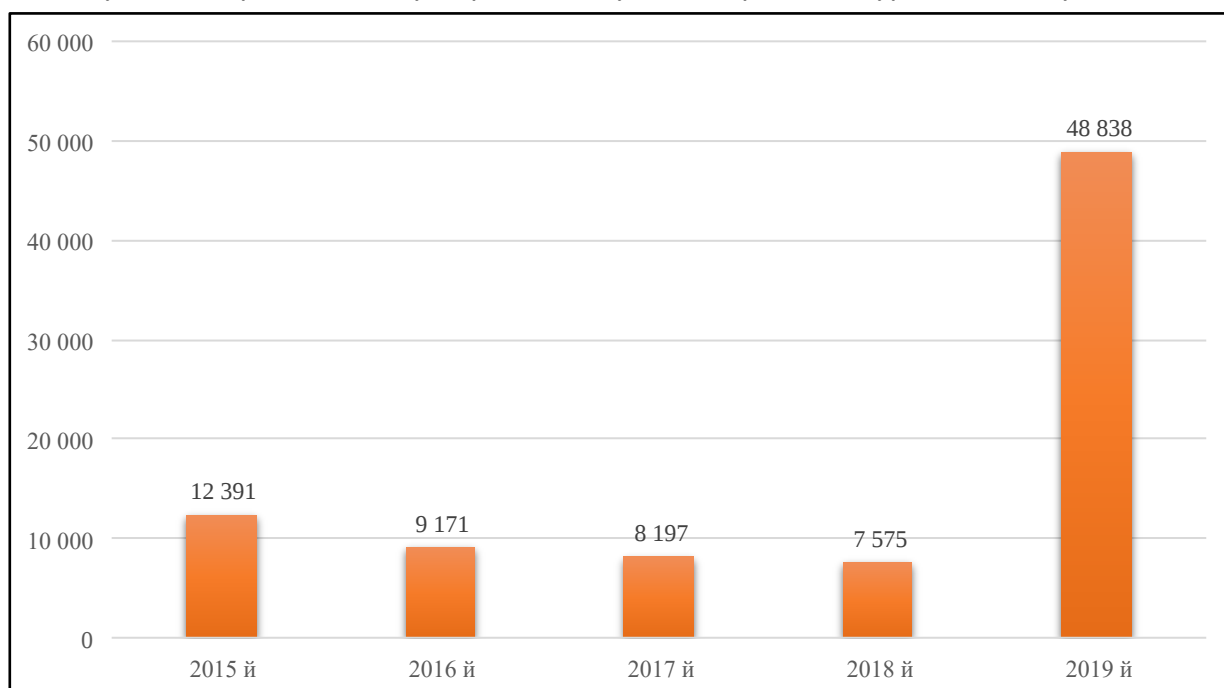
Аукционлар ўтказишдан ва оммавий томоша тадбирларини ташкил этишдан даромад олувчи юридик шахслар учун фойда солиғи ставкаси 2015-2019 йилларда 23 фоизга яъни 3,0 баробарга камайди. Фойда солиғи ставкасининг камайишини мазкур корхоналар учун 2018 йилдан асосий ставканинг жорий қилиниши билан изоҳлашимиз мумкин.

Мобил алоқа хизматларини кўрсатадиган юридик шахслар учун фойда солиғи ставкаси 2015 йилда 7,5 фоизни ташкил этган. 2016 йилдан бошлаб мазкур корхоналар учун рентабеллик даражасидан келиб чиқиб фойда солиғи ҳисобланиши белгиланди. Натижада фойда солиғи ставкаси уяли алоқа компаниялари (*рентабиллик даража 30%*) учун 21,6 фоизга ошди. Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғининг фойда солиғи билан унификация қилиниши натижасида 2018 йилда фойда солиғи ставкаси 26 фоизга ошди. Ушбу солиқ тўловчилар учун 2019 йилдан рентабеллик даражасидан келиб чиқиб фойда солиғи ҳисоблаш тартиби бекор қилинди ва солиқ ставкаси 20 фоизга пасайтирилди.

Цемент (клинкер) ва полиэтилен гранулалар ишлаб чиқаришни амалга оширувчи солиқ тўловчиларга 2015-2018 йилларда фойда солиғининг асосий ставкаси бўйича солиқ солинган. Шунингдек, ушбу даврда қўшимча фойда солиғи ундирилган. Мазкур солиқ тўловчилар учун 2019 йилдан қўшимча фойда солиғи бекор қилинди ва фойда солиғи ставкаси 14 фоиздан 20 фоизга оширилди.

Хулоса қилиб айтиладиган бўлсак, 2015-2019 йилларда фойда солиғи ставкалари оптималлаштирилди ва фойдадан олинadиган солиқ турлари қисқартирилди. Шунингдек, фойдадан олинadиган солиқ миқдори камайтирилди.

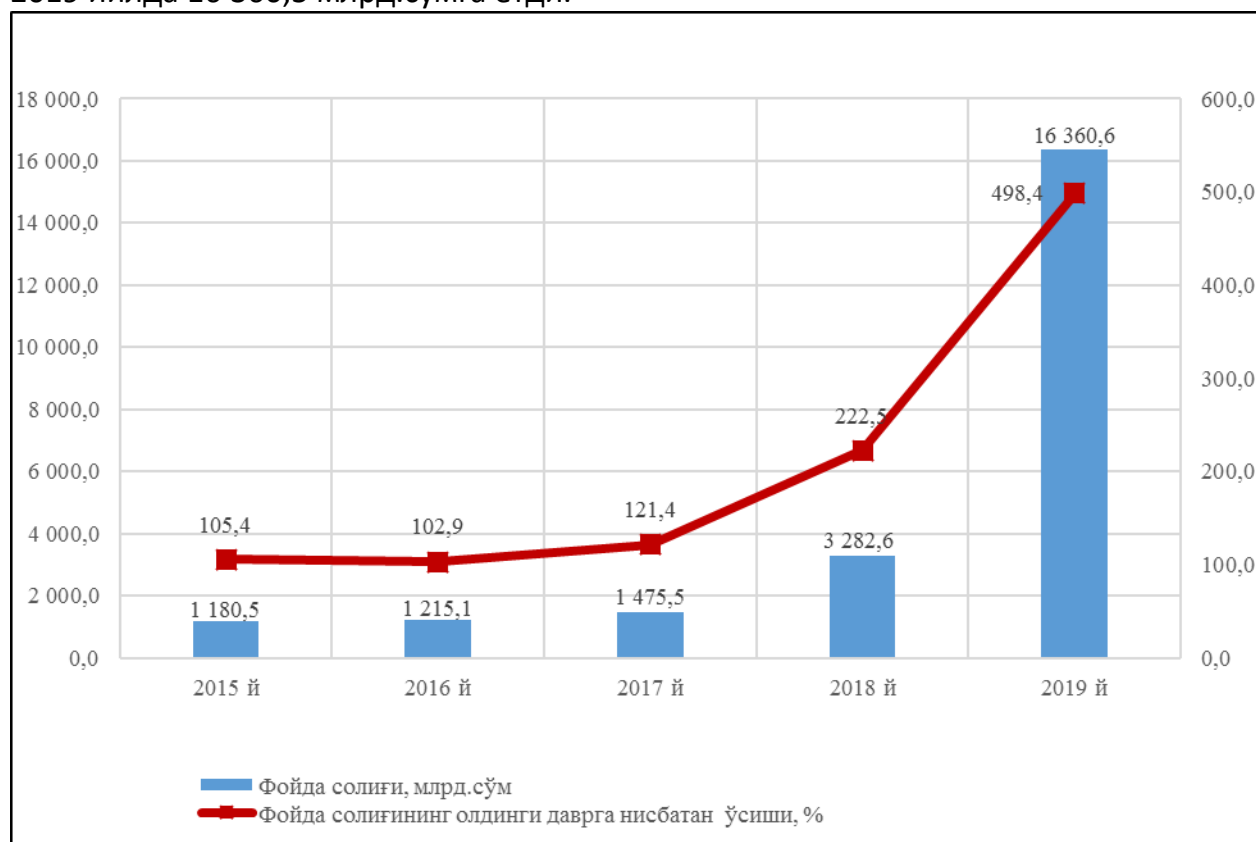
Фойда солиғининг тўловчилари мамлакатимизнинг солиқ резидентлари бўлган юридик шахслар ҳамда фаолиятни доимий муассаса орқали амалга ошираётган ёки давлатимиздаги манбалардан даромад олувчи норезидентлар ҳисобланади. Фойда солиғи тўловчилар сонининг ўзгаришини қуйидаги расмда кўришимиз мумкин.

2-расм. 2015-2019 йилларда фойда солиғи тўловчилар сонининг динамикаси
Манба: Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги маълумотлари асосида тайёрланди.

2-расм маълумотларидан кўриниб турибдики, фойда солиғи тўловчилар сони 2015-2018 йилларда камайиш тенденциясига эга бўлган. Жумладан, 2018 йилда 7 525 тани ташкил этиб, 2015 йилга нисбатан 4 866 тага камайган. Фойда солиғи тўловчилар сони 2019 йилда кескин ўсган яъни 48 838 тани ташкил этган ҳолда 2018 йилга нисбатан 6,5 баробарга, 2015 йилга нисбатан эса 4,0 баробарга ошган. Фойда солиғи тўловчилар сонининг кескин ошишининг асосий омили солиқ сиёсати концепцияси доирасида йиллик обороти (тушуми) 1 миллиард сўмдан ошган корхоналарнинг умумбелгиланган солиқларни тўлашга ўтказилганлиги ҳисобланади.

Кейинги йилларда фойда солиғи ставкаларининг оптималлаштирилганлиги, фойдадан олинadиган солиқларнинг қисқартирилганлиги, фойдага солиқ солиш соддалаштирилганлиги ҳамда умумбелгиланган ва соддалаштирилган тартибда солиққа тортиш такомиллаштирилганлиги натижасида фойда солиғи тушуми 2019 йилда 16 360,5 млрд.сўмга етди.

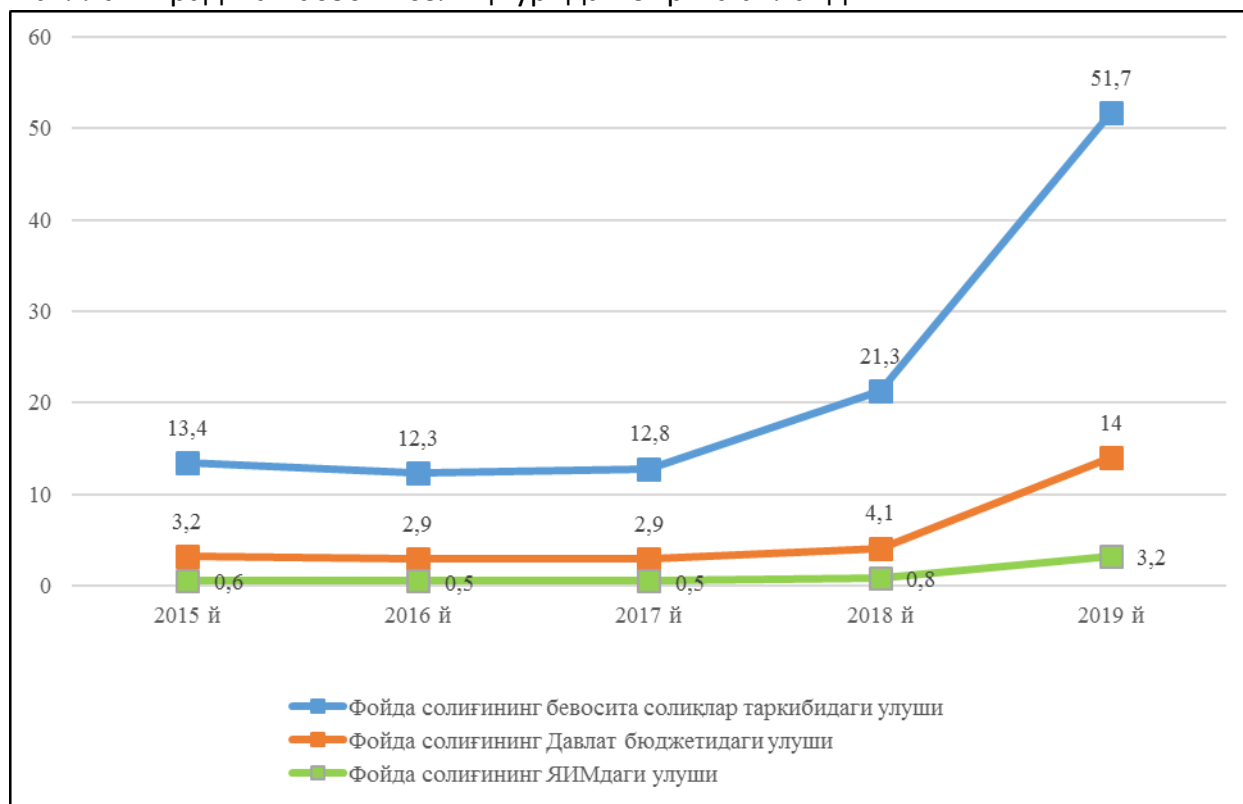

3-расм. 2015-2019 йилларда фойда солиғи тушумининг динамикаси
Манба: Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги маълумотлари асосида тайёрланди.

3-расм маълумотларидан кўриниб турибдики, 2015-2019 йилларда фойда солиғи тушуми ўсиш тенденциясига эга бўлган. Жумладан, 2019 йилда 16 360,6 млрд.сўмни ташкил этган ҳолда 2018 йилга нисбатан 5,0 баробарга, 2015 йилга нисбатан 14,0 баробарга ошган. Ўз навбатида, ушбу даврда фойда тушуми олдинги даврга нисбатан 2015 йилда 105,4 фоизга, 2016 йилда 102,9 фоизга, 2017 йилда 121,4 фоизга, 2018 йилда 222,5 фоизга, 2019 йилда 498,4 фоизга ўсган.

Фойда солиғи тушуми ортиши натижасида ЯИМдаги улуши, Давлат бюджетидagi ва бевосита солиқлар таркибидagi улуши ҳам ортган. Жумладан, фойда солиғининг ЯИМдаги улуши 2019 йилда 3,2 фоизни ташкил этиб, 2,6 фоизга ошган. Давлат бюджетидagi улуши 2015 йилда 3,2 фоизни ташкил этган бўлса, 2019 йилда бу

кўрсаткич 14 фоизга ошган. Фойда солиғининг бевосита солиқлар таркибидаги улуши эса 2019 йилда 51,7 фоизни ташкил этган ҳолда 2015 йилга нисбатан 38,3 фоизга ёки 3,8 баробарга ошган (4-расм). Бундан кўриниб турибдики, фойда солиғи кейинги йилларда амалга оширилган ислохотлар натижасида бюджет даромадларини шакллантирадиган асосий солиқ туридан бирига айланди.

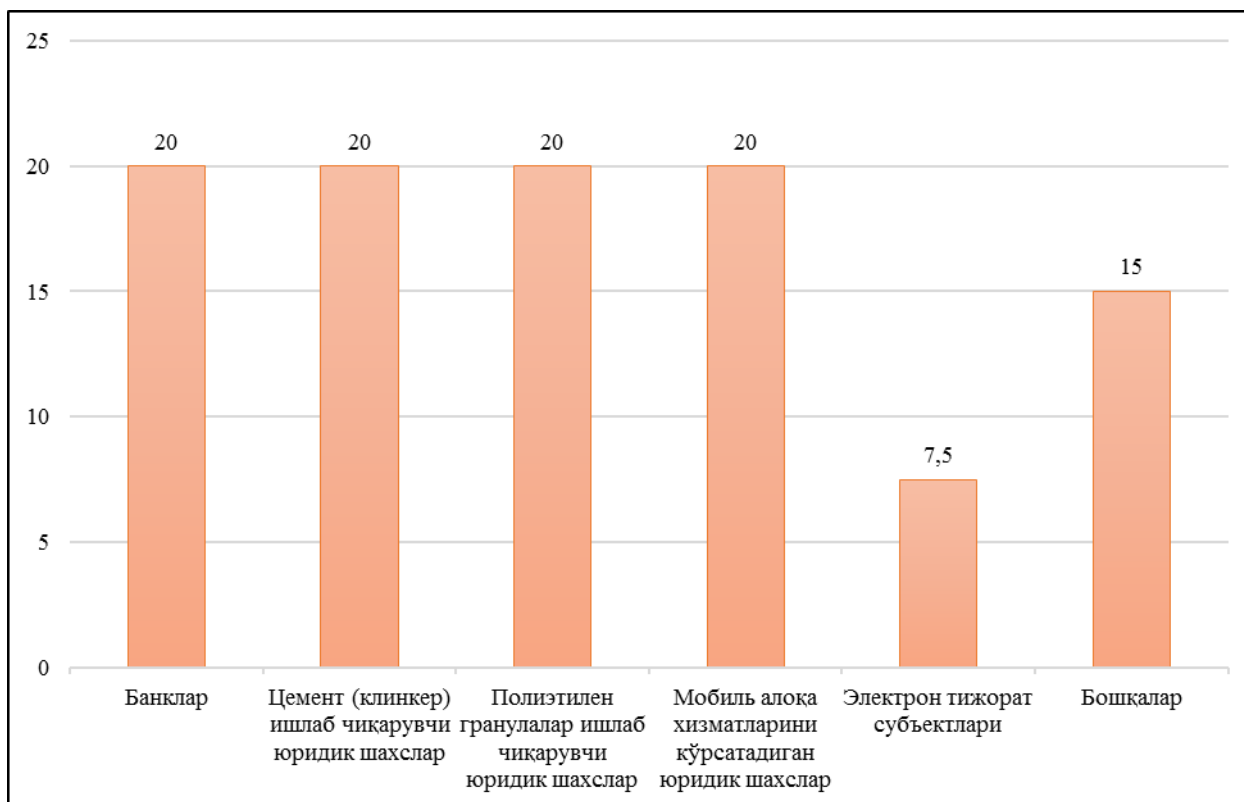

4-расм. 2015-2019 йилларда фойда солиғининг ЯИМдаги, Давлат бюджетидagi ва бевосита солиқлар таркибидаги улуши динамикаси

Манба: Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги маълумотлари асосида тайёрланди.

Мамлакатимизда 2020 йилнинг 1 январидан бошлаб амалга киритилган янги таҳрирдаги Солиқ кодекси билан фойда солиғи бўйича бир қатор ўзгартиришлар киритилди. Жумладан, бозорлар, қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчи корхоналар ва хусусий амалиёт билан шуғулланувчи нотариуслар учун фойда солиғи жорий қилинди. Зарарларни тақсимлаб кўчириш муддати 5 йилдан 10 йилга узайтирилди, чегаравий миқдори эса солиқ солинадиган базанинг 50 фоиздан 60 фоизгача оширилди. Шунингдек, солиқ солинадиган фойдани камайтириш тарзидаги имтиёзлар бекор қилинди.

Фойда солиғи ставкалари Солиқ кодексининг 337-моддаси билан белгиланди. Қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари ва балиқ хўжалиги корхоналари, ижтимоий соҳада фаолиятни амалга оширувчи солиқ тўловчилар ва қўшимча манбалардан даромадлар олувчи бюджет ташкилотлари учун фойда солиғи ставкаси 0 фоиз миқдорида белгиланди.

5-расм. 2020 йил учун фойда солиғи ставкалари, % да

Манба: Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 337-моддаси асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

5-расм маълумотларидан кўриниб турибдики, банклар, цемент (клинкер) ва полиэтилен гранулалар ишлаб чиқаришни амалга оширувчи юридик шахслар, мобиль алоқа хизматларини кўрсатувчи юридик шахслар учун 2020 йилда фойда солиғи 20 фоиз миқдорида сақланиб қолинди. Шунингдек, 2020 йилдан фойда солиғининг бозорлар ва савдо комплекслари учун 20 % фоизли, электрон тижорат корхоналари учун 7,5 % фоизли ставкаси жорий қилинди. Бундан ташқари, фойда солиғининг асосий ставкаси 2020 йил учун 15 % ни ташкил этиб, ўтган йилга нисбатан 3 фоизга ошрилди.

Хулоса ва таклифлар

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, кейинги йилларда фойда солиғи ставкаси фойдадан олинadиган бошқа солиқ турларининг бекор қилиниши сабабли ошган. Бироқ фойдадан олинadиган солиқ юки камайган. Фойда солиғи тўловчилар сони 4,0 баробарга, фойда солиғи тушуми эса 13,8 баробарга ошган. Шунингдек, фойда солиғининг ЯИМдаги улуши 2,6 фоизга ўсган. Бундан кўриниб турибдики, фойда солиғи бўйича ижобий натижаларга эришилган. Ижобий натижаларга эришишда кейинги икки йилда фойда солиғи ставкаларининг оптималлаштирилиши, корхоналар фойдасидан олинadиган солиқларнинг қисқартирилиши, барча солиқ тўловчилар учун бир хил солиқ солишга қаратилган ислохотларни алоҳида қайд этиш лозим.

Фойда солиғи бўйича амалга оширилган ўзгаришлар иқтисодиётнинг янада ривожланиши ва унинг рақобатбардошлиги ошишининг асосий омили бўлди. Қолаверса, фойда солиғи тушумининг ортиши давлат бюджети даромадларининг барқарорлигини таъминлади.

Фикримизча, фойда солиғи бўйича 2020 йил учун белгиланган ставкалар фойда солиғи тушумининг янада ортиши ва тадбиркорлик фаолиятининг ривожланишига хизмат қилади.

Давлатимиз иқтисодиётининг рақобатбардошлигини янада ошириш мақсадида корхоналар фойдасини солиққа тортиш тартибини такомиллаштириш юзасидан қўйидагилар таклиф этилади:

- барча тадбиркорлик субъектлари учун фойда солиғи жорий қилиниши;
- фойда солиғи ставкаларини янада оптималлаштирилиши яъни банклар ҳамда цемент (клинкер) ва полиэтилен гранулалар ишлаб чиқаришни амалга оширувчи юридик шахслар учун фойда солиғи ставкаси 20 фоиздан 15 фоизга пасайтирилиши;
- экспорт қилувчи корхоналарни қўллаб-қувватлаш ва рақобатбардош экспорт маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг кўпайтирилишини рағбатлантириш учун фойда солиғи бўйича берилган имтиёزلарни янада кенгайтирилиши мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. "Халқ сўзи" газетаси, 2020 йил 25 январь, №19.
2. Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси, Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 31.12.2019 й., 02/19/СК/4256-сон.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 18 июлдаги "Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПФ-5116-сонли Фармони. "Халқ сўзи" газетаси, 2017 йил 19 июль.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 29 июндаги "Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепцияси тўғрисида"ги ПФ-5468-сонли Фармони. "Халқ сўзи" газетаси, 2018 йил 30 июнь.
5. Knoll, M. (2006), Taxes and Competitiveness. Faculty Scholarship. Paper 130.
6. Pinto, O. (2016). Tax Factors affecting International Competitiveness: Canada vs. United States Perspective. International Journal of Business and Social Science. Vol. 7, No. 12; December 2016.
7. Abdellatif, M., "The Effect of Tax Policy on Country's Competitiveness: A Case Study of Income Taxation of Intellectual Property in Egypt and India".
8. László Nagy, (2017). "Impact of the Tax System on the Competitiveness of Businesses and Capital Inflow. International comparison within the CEE region," Public Finance Quarterly, State Audit Office of Hungary, vol. 62(1), pages 22-38.
9. Knoll, M. (2010). The corporate income tax and the competitiveness of U.S. Industries Tax Law Review, 63, 771–957.
10. <https://www.mf.uz> – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги расмий сайти.
11. <https://soliq.uz/> – Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси расмий сайти.